

RAZVIJANJE SISTEMA PODRŠKE U NASTAVI U
OSNOVNIM ŠKOLAMA KANTONA SARAJEVO

Podrška inkluzivnom obrazovanju asistent u nastavi

Sarajevo, 2011.

Izdavač

Udruženje "Život sa Down sindromom"

Za izdavača

Sevdija Kujović

Projektni tim

Anka Izetbegović, izvršna direktorica udruženja "Duga"

Vasilija Veljković, mr.sc.

Aida Hodžić

Lamija Husić, Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo

Maida Agić

Saradnice na projektu

Lejla Kafedžić, docent

Binasa Goralija

Lektura

Emir Pekmez

Dizajn

BIS-TIP, Sarajevo

DTP

Graf x, Sarajevo

Štampa

Bemust

Tiraž

200 primjeraka

Donatori

Fondacija za socijalno uključivanje u BiH,

Grad Sarajevo, Općina Centar, Općina Ilidža, Švicarska ambasada u BiH

Partneri u realizaciji projekta

Udruženje Život sa Down sindromom

Udruženje Duga

Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo

Zahvala

Publikacija koja je pred Vama nastala je kao rezultat projekta Razvijanje sistema podrške u nastavi u osnovnim školama Kantona Sarajevo, čiji donatori su bili Fondacija za socijalno uključivanje u BiH, Grad Sarajevo, Općina Centar, Općina Ilidža i Švicarska ambasada u BiH. Ovom prilikom im se toplo zahvaljujemo.

Posebnu zahvalnost dugujemo djeci 13 osnovnih škola i jedne srednje škole Kantona Sarajevo, kao i menadžmentima ovih škola, na uspješnoj saradnji.

Zahvaljujemo se i asistenticama u nastavi na nesebičnom radu i velikom doprinosu da inkluzivno obrazovanje dobije na kvaliteti.

Timu za provedbu projekta je bila čast i zadovoljstvo dati svoj skromni doprinos u razvoju inkluzivne politike i prakse u školama Kantona Sarajevo.

Projekt je prepoznat od strane Ministarstva obrazovanja i nauke KS kao projekt važan za poboljšanje usluga koje pruža jedna inkluzivna škola, te im se na tome zahvaljujemo.

Život sa Down sindromom

SADRŽAJ

Zahvala	3
Sadržaj	5
Uvod	7
INKLUZIJA I INKLUZIVNO OBRAZOVANJE	9
KLJUČNI POJMOVI	10
ZAKONSKI OKVIR	13
ASISTENT U NASTAVI – KO JE TO?	19
Razlozi za uključivanje asistenata u nastavi	19
Kriteriji za uključivanje asistenata u nastavi	19
Ko može biti asistent/ica u nastavi	19
Monitoring rada asistenata u nastavi	20
OBLAST RADA ASISTENATA / ASISTENTICA U NASTAVI	20
1. Podrška u pripremi realizacije i organizacije nastavnog procesa	20
2. Podrška djetetu u snalaženju u školskom okruženju	21
3. Individualizacija	21
4. Partnerstvo sa porodicom	22
5. Saradnja sa stručnjacima i zajednicom	22
6. Praćenje i dokumentovanje	23
7. Stručno usavršavanje	23
EDUKACIJA ASISTENATA U NASTAVI	23
Preporučena literatura	26

Uvod

Udruženje „**Život sa Down sindromom**“ u Bosni i Hercegovini postoji od 2006. godine sa ciljevima koji promovišu opštedruštveno uključivanje djece sa Down sindromom, s fokusom na inkluzivno obrazovanje temeljeno na programima rane intervencije. U saradnji sa stručnjacima različitih profila udruženje stvara okruženje u kojem djeca mogu dati svoj maksimum i u kojem se osjećaju sretno i prihvaćeno. Jedan od glavnih zadataka Udruženja jesu sistemska rješenja potreba djece s Down sindromom.

Udruženje “DRUŠTVO UJEDINJENIH GRAĐANSKIH AKCIJA” pruža podršku djeci, roditeljima, nastavnicima/cama i obrazovnim institucijama u promociji principa obrazovanja za svako dijete u Bosni i Hercegovini. Udruženje već 15 godina implementira različite programe podrške djeci i mladima. Jedan je od promotora principa inkluzivnosti i otvorenih zajednica koje uvažavaju potrebe svakog djeteta. Opredijeljeni smo za stvaranje okruženja u kojem će svako dijete dobiti priliku da raste i razvija se u skladu sa svojim mogućnostima i sposobnostima. Razvili smo vlastite programe obuke za nastavnike/ce, roditelje i predstavnike/ce lokalne zajednice iz područja obrazovne inkluzije.

Oba udruženja imaju višegodišnje iskustvo u provođenju različitih programa obuke iz obrazovne inkluzije, čije programe prepoznaju i prihvaćaju obrazovne vlasti u Bosni i Hercegovini.

Projekat „Razvijanje sistema podrške u nastavi u osnovnim školama Kantona Sarajevo“ imao je za cilj **osnažiti uključivanje djece sa posebnim potrebama** u redovne škole, kroz jačanje sistemske podrške u nastavi. Podrška u nastavi značila je upošljavanje asistenata u nastavi, s obzirom na to da je asistent u inkluzivnom odjeljenju jedan od ključnih uslova za uspješno usvajanje znanja i vještina ne samo djece sa posebnim potrebama već i za svako dijete unutar inkluzivnog odjeljenja. Projektom su obuhvaćene 13 osnovnih i jedna srednja škola u kojima su 14 asistentica pružale podršku u realizaciji nastavnog procesa u cilju poboljšanja socijalne uključenosti djece sa posebnim potrebama u redovan obrazovni sistem, podizanja stručne kompetencije asistenata u nastavi, te zagovaranja sistemskih rješenja i primjene zakona u obrazovnom sektoru (Pedagoški standardi Kantona Sarajevo). Asistentice u nastavi su u projektom periodu realizirale 50 sati obuke i 385 sati rada u inkluzivnim odjeljenjima (što ukupno predstavlja 6.090 sati rada), čime su stekle kompetencije za rad u odgojno-obrazovnom procesu, u statusu asistenta u nastavi. U projektu, u statusu direktnih korisnika bilo je 60 nastavnika, 123 djece sa posebnim potrebama i prosječno 1.425 djece u 58 odjeljenja.

Jedan od ciljeva projekta bio je i definiranje uloge asistenta, na temelju iskustva stečenog praćenjem rada asistentica, analizom ankete u kojoj su učestvovali

direktori, pedagozi, nastavnici kroz rad asistentica u nastavi, te u komunikaciji sa roditeljima.

Dokument koji je pred Vama upravo predstavlja rezultat ovog projekta. Ovaj vodič definira ulogu, kompetencije i odgovornosti asistenta u nastavi, te se nadamo da će biti od koristi svima koji žele osnažiti podršku obrazovnoj inkluziji kroz angažman asistenta u nastavi. Asistent/ica u nastavi je osoba koja pruža podršku i pomoć u realizaciji nastavnog i vannastavnog procesa u odgojno-obrazovnoj ustanovi, pritom sarađujući sa nastavnicima/odgajateljima, svim učenicima/djecom (i djecom s posebnim potrebama), roditeljima, edukatorima-rehabilitatorima, pedagoškom službom i menadžmentom odgojno-obrazovne ustanove. Važno je naglasiti da je asistent tu zbog djeteta s posebnim potrebama, a ne samo za njega. To znači da ovaj dokument nije vodič i ne upućuje na uključivanje personalnih/ličnih asistenata samo za dijete s posebnim potrebama (primarno s teškoćama u razvoju), već daje jednu širu ulogu i odgovornost asistenta-osobe odgovorne za organizaciju i realizaciju odgojno-obrazovnog procesa u korist i za svu djecu u jednoj grupi/odjeljenju. Naravno, ukoliko djetetu s posebnim potrebama u nekom trenutku ili periodu treba pružiti dodatni, individualni, individualizirani rad, onda će to biti prioritet u radu asistenta u nastavi.

Dakle, jedan od osnovnih ciljeva Projekta je bio ponuditi dokument koji će biti vodič osobama uključenim u odgojno-obrazovni proces na svim nivoima u vezi sa ulogom asistenata/ica u nastavi, ali ne smatrajući da dokument nije podložan određenim promjenama u budućnosti. Ta promjena bi trebala značiti kvalitetniji dokument, tako da nas to raduje.

INKLUZIJA I INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

Posljednjih dvadesetak godina u gotovo čitavom svijetu, kao krajnji oblik integracije, razvija se inkluzija. Inkluzija sama po sebi ne podrazumijeva izjednačavanje svih ljudi, već uvažavanje različitosti svakog pojedinca. Upravo se u tome sastoji njena vrijednost, jer se kroz razvoj opće tolerancije prema individualnim razlikama i potrebama doprinosi širenju saznanja, bogaćenju iskustava i razvoju čovječnosti. Termin „inkluzija” u svom najopćenitijem određenju označava pripadnost: pravu i punu pripadnost svakog ljudskog bića kao ravnopravnog člana svoje uže društvene zajednice i svjetske populacije. Inkluzija je pokret kojim se poštuju različitosti. Ona je i vid obrazovne politike kojom se uvažavaju različitosti. Inkluzivno obrazovanje je ideja koja polako mijenja čitavu koncepciju odgoja i obrazovanja mladih naraštaja u našoj zemlji. Inkluzivno obrazovanje je jedno od osnovnih ljudskih prava, to je kvalitetno obrazovanje i stvara dobru kolektivnu svijest / pozitivnu socijalnu klimu.

U evropskim zemljama rasprava se više ne vodi oko pitanja „Da li je inkluzija potrebna ili ne?“. To pitanje je prevaziđeno, ali sljedeće na koje se traži odgovor je: „Kako primijeniti inkluziju i inkluzivno obrazovanje?“. S ovim dolaze i mnoga druga pitanja: kako nastavnike obrazovati da bi inkluzija mogla da funkcioniše? Koje metode je potrebno primijeniti da bi djeca napredovala u nastavi? Kako obezbijediti potrebne uvjete u tom okruženju? Kako da se odvija nastavni proces za sve učenike, a da ne izgubimo na njegovom kvalitetu? Koliko će sve to koštati? Mogućnosti uključivanja asistenata u nastavu? Kako uključiti osobe s posebnim potrebama u sve segmente društva?

U okvirima inkluzije kao općeg pokreta nalazi se inkluzivno obrazovanje. Booth i saradnici (2000:12) navode da inkluzivno obrazovanje podrazumijeva nekoliko elemenata:

- Inkluzivno obrazovanje povećava učešće učenika i reducira njihovo isključivanje iz školske kulture, nastavnog programa i lokalne zajednice.
- Inkluzija uključuje restrukturiranje kulture, politike i prakse u školama, tako da oni odgovaraju učeničkoj raznovrsnosti u njihovim ustanovama.
- Inkluzija se brine za učenje i učešće svih učenika koji mogu biti pogođeni pritiskom isključivanja, a ne samo onih s određenim teškoćama ili onih koji su kategorisani kao “imaju posebne obrazovne potrebe”.
- Inkluzija je zainteresirana za poboljšanje škole za sve zaposlene (nastavnici, ostalo osoblje) isto koliko i za učenike.
- U nastojanju da se prevaziđu prepreke koje ometaju pristup i učešće učenika moguće je utvrditi različite propuste u nastojanju škole da generalno udovolji raznovrsnosti.
- Svi učenici imaju pravo da se odgajaju i obrazuju u blizini svoga doma.

- Na različitost ne treba gledati kao na problem koji treba savladati, nego kao bogato sredstvo podrške obrazovanja za sve.
- Inkluzija je zainteresirana za unapređenje odnosa između škole i zajednice.
- Inkluzivno obrazovanje je samo jedan aspekt inkluzije (uključivanja) u društvo.

Da bismo inkluziju učinili realnošću, potrebne su mnogobrojne promjene na mnogim nivoima: na nivou učionice, škole, zajednice, kao i na državnom nivou. Bitan preduvjet za uvođenje inkluzivnog obrazovanja podrazumijeva i traži temeljnu pripremu u obliku dopunskog obrazovanja nastavnika, učitelja, odgajatelja i stručnih saradnika. Drugi bitan preduvjet jeste rad na izgradnji tolerancije, pozitivnih stavova i eliminiranju predrasuda prema posebnim potrebama – a posebno prema djeci s teškoćama u razvoju – u školama, ali i širem javnom mnijenju, i treći su promjene u sistemu općeg i specijalnog obrazovanja koji se treba reformirati i pripremiti za potrebe nove prakse. Unutar reforme visokog obrazovanja treba uvesti dodatnu edukaciju o posebnim potrebama i obrazovnim barijerama koje one postavljaju, kao i načinima njihovog prevazilaženja u obrazovanju budućih odgajatelja, učitelja, nastavnika predmetne nastave, ali i svih drugih struka koje će u inkluzivnoj školi i inkluzivnom društvu raditi s njima, a to su pedagozi, psiholozi, socijalni radnici, ljekari, defektolozi. Važan preduvjet kvalitetne provedbe inkluzivnog obrazovanja jeste i uključivanje asistenata u nastavi, kao podrške nastavnicima, djeci, roditeljima... No, ne treba zaboraviti da je asistent tu zbog djeteta s posebnim potrebama, a ne samo za njega!

KLJUČNI POJMOVI

INTEGRACIJA

Integracija kao pojam se pojavljuje, prije svega, kao školska integracija da bi označila "...zajedničko školovanje djece raznih rasa nakon ukidanja rasne segregacije, tj. odvojenog školovanja te djece...", dok se kasnije proširuje njen domen i tada podrazumijeva uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovnu osnovnu školu: "... Suvremeni pokret koji se javlja 60-ih godina, a razumijeva odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u razvoju u redovnoj školi..."

INKLUZIJA

Inkluzija se definira različito, ali suština je da se odnosi na aktivno uključivanje djeteta s posebnim potrebama u njegovu užu i širu okolinu, u skladu s njegovim sposobnostima. Ona nije jednostavno uključivanje djece s teškoćama u razvoju (primarno djece s mentalnom teškoćom), već mnogo složeniji i senzibilniji proces. Ona stvara priliku i za adekvatan tretman i odgojno-obrazovni rad nadarene, talentirane djece, djece s disleksijom, djece s problemima u ponašanju... Inkluzivni proces je baziran na vjerovanjima, stavovima i vrijednostima, na pedagoškim znanjima i sposobnostima. Inkluzija stvara novi odnos prema različitosti ili, preciznije rečeno, prema različitim mogućnostima.

DJECA S POSEBNIM POTREBAMA

Sintagma „djeca s posebnim potrebama“ podrazumijeva svu djecu koja u pozitivnom ili negativnom smjeru odstupaju od prosjeka. Tu se ubrajaju: učenici s natprosječnim sposobnostima, učenici s teškoćama u razvoju, učenici s teškoćama u učenju. I sljedeće bolesti i stanja, zbog svojih specifičnosti, mogu uzrokovati pojavljivanje posebnih potreba u edukaciji djece: alergija, astma, poremećaj pažnje i hiperaktivnost, rascijepljena usta sa ili bez nesraslog nepca, epilepsija, HIV, SIDA, trovanje olovom, nedovoljna ishrana, prenatalna izloženost alkoholu, prenatalna izloženost drogama i duhanu, disfunkcija senzorne integracije... Izraz „dijete s posebnim potrebama“ ukazuje na to da njegova bazična sredina (obitelj i škola) dijele mišljenje da postoji cilj razvoja koji dijete može ostvariti samo uz posebnu (privremenu ili trajnu) pomoć i podršku koja odgovara njegovoj posebnoj potrebi. Ukazuje na to da za svakog učenika koji ima (privremenu ili trajnu) posebnu potrebu treba pronaći posebne puteve za ostvarivanje kako obrazovnih, tako i odgojnih efekata školovanja i cjelokupnog funkcioniranja u društvu.

DJECA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU / OSOBE S INVALIDITETOM

Termin „teškoća“ odnosi se na objektivno definiranu ozljedu strukture ili funkcije i ovaj termin uključuje objektivni ili medicinski aspekt. Dakle, radi se o jednom „datum“ elementu, koji se ne može modificirati i, prema današnjim saznanjima, radi se o ireverzibilnom elementu, kojeg treba smatrati sastavnim i permanentnim dijelom pojedinca. Na ovo se naslanja sintagma „osobe s invaliditetom“, što je općeprihvaćen izraz u međunarodnim dokumentima.

HENDIKEP

Hendikep predstavlja rezultat jednog socijalnog i kulturološkog procesa: on je posljedica susreta jednog pojedinca, sa svojim tjelesnim i psihološkim karakteristikama (koje uključuju eventualno i neku teškoću) i njegove individualne povijesti, u jednom posebnom kontekstu. Termin „hendikepiranost“ treba koristiti samo ukoliko se želi naglasiti nepripremljenost okoline za kvalitetno življenje osoba s posebnim potrebama (teškoća u razvoju), a ne i u situacijama kada se želi reći da osoba ima teškoću u razvoju. Teškoća može, a i ne mora uzrokovati hendikep.

KONTEKSTUALNA PROCJENA

Kontekstualna procjena podrazumijeva prikupljanje informacija o djetetovom iskustvu, vještinama i sposobnostima u različitim kontekstima s ciljem davanja odgovora na višestruka pitanja koja sam proces procjene zahtijeva. Cilj kontekstualne procjene nije izmještanje djeteta iz njegove prirodne sredine, već je cilj da se procjena djeteta vrši tamo gdje provodi svoje vrijeme, tamo gdje živi.

FUNKCIONALNA PROCJENA

Funkcionalna procjena, koja služi pri izradi nastavnog plana i programa ili individualiziranog procesa, kao i svaka procjena iz različitih područja, teži detaljnom i opširnom poznavanju različitih karakteristika osoba ili situacija koje se ispituju. Funkcionalna procjena ima dva značenja: 1) treba služiti određenom cilju i osobama koje je koriste: ako su različiti ciljevi i/ili su različiti korisnici, biće

potrebni i različiti dijagnostički instrumenti; 2) sadrži detaljan opis funkcioniranja osobe, obrađujući posebnu pažnju postojećim resursima i sposobnostima, umjesto ograničenjima i slabim stranama.

DINAMIČKI FUNKCIONALNI PROFIL

Dinamični funkcionalni profil predstavlja instrument koji veže: poznavanje djeteta (od strane škole) koje slijedi funkcionalnu dijagnozu; planiranje i definiranje aktivnosti koje će se nalaziti u INPP-u i nudi globalnu viziju nužnog pravca. Trebao bi biti rezultat zajedničkog razmišljanja o ciljevima i instrumentima, između: zdravstvenih radnika; nastavnika/edukatora/rehabilitativnog osoblja i obitelji. Operativne faze dinamičnog funkcionalnog profila su: 1) navesti najznačajnije aspekte jakih strana (dostignuti nivo, adekvatno razvijene sposobnosti) i slabih strana (nedostaci i ograničenja) djeteta; 2) definirati srednjoročne ciljeve (realne ciljeve na kojima treba početi raditi); 3) definirati kratkoročne ciljeve (serija podciljeva progresivnih po težini); 4) odrediti prijedlog postupaka i aktivnosti (tehnike, materijal, aktivnosti).

INDIVIDUALNI PLAN I PROGRAM

Individualni plan i program je pisani, radni dokument. U njemu se opisuju potencijali i područja potreba nekog učenika, prilagođeni sadržaji, usluge koje je potrebno pružiti djetetu, ali i način na koji će se one ostvariti. IPP je baziran na detaljnoj procjeni učenikovih potencijala, interesa i potreba. U njemu se govori i o progresu djeteta. Kreiranje, provedba i praćenje provedbe IPP-a se provodi timski. Osnovni razlog za izradu individualnih (planova i) programa leži u potrebi da se poštuju individualne razlike među djecom, ali i u činjenici da mnoge vještine, ideje, sadržaji nastavnog programa nisu u skladu sa sposobnostima učenika.

INDIVIDUALIZACIJA NASTAVE

Individualizacija nastave je didaktički princip koji obavezuje školu i nastavnika da nastavne ciljeve, sadržaje, metode, odnose i pomoć u nastavi prilagođavaju učeniku, da otkrivaju, uvažavaju i razvijaju naučno priznate razlike među učenicima i da nastoje da grupno poučavaju i učenje što više individualiziraju i personaliziraju... U osnovi individualizacije je težnja da se programi i metode rada rade koliko je god moguće prilagode odgojno-obrazovnim mogućnostima i potrebama učenika.

ZAKONSKI OKVIR

Ljudska prava – univerzalna, neotuđiva, jednaka i urođena.

Međunarodni dokumenti kojima se štite ljudska prava polaze od osnovnog principa da svaki čovjek ima:

- urođena,
- jednaka,
- neotuđiva i
- univerzalna prava

koja proizlaze iz dostojanstva svih ljudskih bića. Država ne daruje ljudska prava pojedincu niti ih može uskratiti odnosno oduzeti. Država može uspostaviti mehanizme kojima regulira ostvarivanje ovih prava, sloboda i zaštita u cilju osiguranja jednakosti svih osoba.

Pored prava sadržanih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Ujedinjeni narodi su usvojili dva pravno obavezujuća dokumenta:

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) i
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) u kojima su definirana prava, te uspostavljeni mehanizmi kojima se osigurava njihovo provođenje.

Ova tri dokumenta predstavljaju Međunarodnu povelju o pravima.

Naravno, pored spomenutih dokumenata, Ujedinjeni narodi usvojili su i niz govora/konvencija, rezolucija i deklaracija putem kojih su neka prava konkretnije definirana, odnosno proširen je opseg određenih prava i zaštita.

Prava osoba s invaliditetom su predmet velike pažnje Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija. Najvažniji rezultat Međunarodne godine osoba sa invaliditetom, 1981, bio je Svjetski program djelovanja u svezi s osobama sa invaliditetom, usvojen u Generalnoj skupštini rezolucijom 37/52 od 3. decembra 1982. Godina osoba s invaliditetom i Svjetski program djelovanja dali su snažan poticaj napretku na ovom polju. Njima je naglašeno pravo osoba s invaliditetom na jednake mogućnosti kakve imaju ostali građani i na ravnopravno sudionništvo u poboljšanjima životnih uvjeta koje je rezultat ekonomskog i socijalnog napretka. Također, tada je po prvi put hendikep definiran kao posljedica suodnosa osoba s invaliditetom i njihove društvene okoline.

Osobe s invaliditetom imaju pravo na zaštitu od diskriminacije i pravo na puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kako je to utvrđeno u sljedećim pravno obavezujućim dokumentima Ujedinjenih naroda:

1. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) (ICCPR)
2. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) (ICESCR)
3. Konvencija o pravima djeteta (1989) (CRC)
4. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979) (CEDAW)
5. Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1966) (CERD)

6. Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984) (CAT)
7. Konvencija koja se odnosi na diskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja /ILO-C-111/(1958)
8. Konvencija o profesionalnoj orijentaciji i stručnom osposobljavanju u razvoju ljudskih resursa /ILO-C- 142/ (1975)
9. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. (CRPD)

Svi nabrojani dokumenti ratificirani su od strane Bosne i Hercegovine. U Bosni i Hercegovini prvih šest nabrojanih dokumenata imaju ustavnu snagu jer su sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina je ratificirala revidiranu Evropsku socijalnu povelju u julu 2008. godine.

Svrha pravnih dokumenta jeste da djevojčice, dječaci, žene i muškarci s invaliditetom, kao pripadnici svojih zajednica, mogu uživati ista prava i obaveze poput drugih građana. U svim društvima u svijetu još postoje teškoće koje sprečavaju osobe s invaliditetom da se koriste svojim pravima i slobodama te im otežavaju puno sudjelovanje u djelatnostima njihovih društvenih zajednica. Države su odgovorne za poduzimanje odgovarajućih akcija za uklanjanje takvih prepreka. Osobe s invaliditetom i njihove organizacije trebaju igrati aktivnu ulogu kao partneri u ovom procesu. Izjednačenje mogućnosti za osobe s invaliditetom bitan je doprinos općim naporima u cijelom svijetu da se pokrenu neiskorištene ljudske snage.

Cijeli ovaj proces podupire društveni pokret i filozofiju utemeljenu na zastupanju i samozastupanju ljudskih prava osoba koje su "drugačije", poznatiju danas kao inkluzija. Ona naglašava činjenicu da svako pripada društvu i na svoj način mu pridonosi. Od posebnog je značaja za ovu oblast bilo usvajanje Konvencije o pravima djeteta, usvojene od strane UN skupštine 1989. godine; sva prava iz Konvencije odnose se na svu djecu.

Djeci s teškoćama u razvoju posebno su namijenjeni sljedeći članovi:

- **Član 2.** koji zabranjuje diskriminaciju djeteta po bilo kom osnovu, uključujući diskriminaciju koja proizlazi iz bilo kog oblika poteškoće;
- **Član 9.** koji se odnosi na pravo djeteta da živi sa roditeljima i koje se može osporiti samo onda kada je odvajanje od roditelja u najboljem interesu djeteta;
- **Član 23.** u kojem je istaknuto da se djetetu sa fizičkim ili intelektualnim poteškoćama priznaje pravo na pun i kvalitetan život u uvjetima koji osiguravaju dostojanstvo, potiču samopouzdanje i olakšavaju njegovo aktivno sudjelovanje u zajednici.
- **Član 28. i Član 29.** u kojima se posebno ističe pravo na kvalitetno, dakle pravedno, obrazovanje te obrazovanje koje će omogućiti djeci razvoj korištenjem i razvijanjem vlastitih sposobnosti.

Nakon usvajanja ove Konvencije uslijedile su brojne akcije. Od posebnog je značaja Salamanca dokument (donesen u Španjolskoj 1994, a organiziran od strane UNESCO-a) koji sadrži standardne propise UN o izjednačavanju šansi za osobe s invaliditetom. Od brojnih preporuka sadržanih u ovom dokumentu izdvojiti ćemo nekoliko:

- Roditelji imaju pravo biti konsultovani i pravo da budu partneri u donošenju odluka važnih za razvoj i obrazovanje djeteta;
- Upućivanje djeteta u specijalne škole mora biti izuzetak koji se primjenjuje samo onda kada je to u najboljem interesu djeteta;
- Dječiji razvoj treba poticati otkrivanjem očuvanih potencijala djeteta.

Pod utjecajem ovih dokumenata došlo je do značajne promjene u pristupu djeci sa posebnim potrebama.

Ključni pojam „integracija” zamijenjen je pojmom „inkluzija”. Pojam „integracija” mogli bismo najjednostavnije označiti sintagmom „dijete po mjeri škole”, a pojam inkluzija sintagmom „škola po mjeri djeteta”.

Inkluzija sadrži bitno drugačiji vrijednosni sistem, značajne promjene u odnosu na programe rada, obrazovanje učitelja i nastavnika, metode rada i načina procjena ostvarenih rezultata.

Pravo na obrazovanje ne zavisi od individualnih karakteristika. Pravednost u obrazovanju odnosi se na obrazovno okruženje u kojem osobe imaju mogućnost izbora u skladu sa svojim razvojnim potencijalima, sposobnostima i talentima, a ne na temelju predrasuda, obrazovnih stereotipa, očekivanja sredine i diskriminacije, što otvara ekonomske i socijalne mogućnosti bez obzira na razvojne potencijale, spol, godine starosti, etničku ili rasnu pripadnost i socijalni status (European Commission, 2002).

Stvaranje pravednog sistema obrazovanja nije moguće posmatrati odvojeno od procesa demokratizacije cijelog društva i poštovanja ljudskih prava.

Najsažetije, demokratičnost u obrazovanju počiva na uvažavanju dva osnovna principa: principa jednakosti i principa participacije.

Čvrst okvir i reference za poštivanje pravednosti u obrazovanju u svakom demokratskom društvu predstavljaju međunarodna dokumenta: Konvencija o pravima djeteta (UN 1989), Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve (EFA 1996), Memorandum o cjeloživotnom učenju (2000), Standardna pravila za ujednačavanje mogućnosti (UN 1994), Saopćenja iz Salamanke (1994), izvještaji i dokumenta OECD usredotočena na rad s djecom s rizikom i s invaliditetom. Naša zemlja je 2003. godine donijela Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju (u Bosni i Hercegovini „Službeni glasnik BiH”, broj 18/03), zakon koji po prvi put omogućava i inkluzivno obrazovanje. Postavlja načela u obrazovanju:

1. pravo djeteta na obrazovanje
2. značaj dječjih prava
3. unapređenje poštivanja ljudskih prava
4. sloboda kretanja

Pitanje obrazovanja djece s posebnim potrebama regulira **Članom 19.** na način da predviđa da sva djeca i mladi s posebnim obrazovnim potrebama stječu obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama.

Temelji inkluzivnog obrazovanja u BiH

- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju (OZ OSO) i zakon o obrazovanju u Republici Srpskoj, kantonima Federacije BiH i Distriktu Brčko

- Pravila 6. iz Standardiziranog pravilnika o ujednačavanju mogućnosti za ljude
- Strategije reforme obrazovanja (2002.)
- Konvencija UN-a o pravima djece i
- Konvencija UN –a o pravima osoba sa invaliditetom

Kako su za implementaciju zakona iz oblasti obrazovanja nadležne entitetske i kantonalne vlasti, donesen je i cijeli niz zakona koji reguliraju ovu oblast.

Federacija BiH

U Federaciji Bosne i Hercegovine, u skladu sa Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH", br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03), kantoni su nadležni za utvrđivanje obrazovne politike i donošenje propisa o obrazovanju i osiguravanje obrazovanja.

U zakonima o predškolskom obrazovanju, u skladu sa Okvirnim zakonom o predškolskom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07), osnovni pristup obrazovanju ističe uvažavanje stepena razvoja djeteta. Predškolski odgoj i obrazovanje zasnovan je na humanističkom pristupu odgoja i obrazovanja, savremenim naučnim dostignućima i teorijama o djetetovom razvoju i pravima djeteta, uz obavezno uvažavanje stepena razvoja djeteta, specifičnosti razvojnih mogućnosti i pojedinačnih potreba djeteta. Zakonom je propisano da se djeca s posebnim potrebama uključuju u ustanove predškolskog obrazovanja i slijede program koji je prilagođen njihovim individualnim potrebama.

Zakoni o osnovnom odgoju i obrazovanju, u skladu sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03), propisuju da svako dijete ima jednako pravo na pristup i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja. Odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje, u skladu sa utvrđenim standardima, osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti na svim nivoima obrazovanja. Ističe se da škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju ili njihovom učešću u obrazovnom procesu na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu toga što su djeca sa posebnim potrebama ili na bilo kojoj drugoj osnovi.

Zakoni o srednjem obrazovanju, u skladu sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03) propisuju da se u srednjoj školi obrazuju, osim redovnih učenika, i učenici sa posebnim obrazovnim potrebama. Obrazovanje se odvija po prilagođenim programima, i to u redovnim školama i prema programima prilagođenim individualnim potrebama, mogućnostima i sposobnostima.

U kantonima Federacije Bosne i Hercegovine, postoji legislativa koja uvažava principe inkluzivnog obrazovanja:

- člana 23. Zakona o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju Unsko-sanskog kantona
- člana 57. Zakona o osnovnom školstvu Županije Posavske
- članci 48, 49, 50, 51. i 52. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona
- člana 24. Zakona o osnovnoj školi Zeničko-dobojskog kantona
- člana 28. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Bosansko-podrinjskog kantona;
- člana 18. Zakona o osnovnoj školi Kantona Središnja Bosna;
- člana 70. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Hercegovačko-neretvanske županije;
- člana 52. Zakona o osnovnom školstvu Županije Zapadnohercegovačke;
- članci 26, 27. i 28. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo
- člana 55. Zakona o osnovnom školstvu Kantona 10
- člana 25. Zakona o srednjem školstvu Županije Posavske
- članci 84, 85. i 86. Zakona o srednjem obrazovanju Tuzlanskog kantona
- člana 25. Zakona o srednjoj školi Zeničko-dobojskog kantona
- člana 22. Zakona o srednjoj školi Bosansko-podrinjskog kantona
- članci 22. i 53. Zakona o srednjoj školi Kantona Središnja Bosna
- člana 25. Zakona o srednjem školstvu Županije Zapadnohercegovačke
- člana 78. Zakona o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo
- u Zakonu o srednjem školstvu Kantona 10 ni u jednom članku se eksplicitno ne tretira inkluzija djece s teškoćama u psihofizičkom razvoju, ali se u članku 4, gdje se definiraju opći ciljevi obrazovanja, u stavku 2. pod b) kao opći cilj navodi i “osiguravanje optimalnog razvitka za svaku osobu uključujući i one s posebnim potrebama, sukladno njihovom uzrastu, mogućnostima i duševnim i tjelesnim sposobnostima”
- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo, (Službene novine Kantona Sarajevo broj 10/04)

Republika Srpska

- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (2003.)
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju u RS-u (“Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 74/08) od 12. kolovoza 2008.
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju u RS-u (“Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 74/08) od 12.08.2008.
- Pravilnik o obrazovanju djece s posebnim potrebama u osnovnim i srednjim školama (SG broj 85) od 2004.

ASISTENT U NASTAVI – KO JE TO?

Asistent/ica u nastavi je osoba koja pruža podršku i pomoć u realizaciji nastavnog i vannastavnog procesa u odgojno-obrazovnoj ustanovi, pritom saradujući sa nastavnicima/odgajateljima, svim učenicima/djecom (djecom s posebnim potrebama), roditeljima, edukatorima-rehabilitatorima, pedagoškom službom i menadžmentom odgojno-obrazovne ustanove.

Razlozi za uključivanje asistenata u nastavi

Razloga za uključivanje asistenata u nastavu je mnogo. Neki razlozi: 1) učiniti provedbu inkluzivnog obrazovanja kvalitetnijom i realnijom u našem obrazovnom sistemu; 2) doprinijeti ostvarivanju prava djece na kvalitetno obrazovanje; 3) omogućiti podršku i pomoć u radu djeci s posebnim potrebama; 4) stvoriti podsticajno i podržavajuće okruženje u školi za svu djecu; 5) omogućiti podršku i pomoć nastavnicima koji rade u inkluzivnim odjeljenjima; 6) omogućiti podršku i pomoć nastavnicima koji rade u inkluzivnim odjeljenjima pri organizaciji i realizaciji vannastavnih aktivnosti; 7) pomoć i podrška u realizaciji IPP-a; 8) Zakon i pedagoški standardi predviđaju njihovo uključivanje; 9) podići kvalitet nastave u prekobrojnim odjeljenjima; 10) kvalitetnija primjena individualizacije u radu.

Kriteriji za uključivanje asistenata u nastavi

Kriteriji za uključivanje asistenata/asistentica u nastavi mogu biti različiti. U nastavku navodimo kriterije koje treba poštivati pri uključivanju asistenta/ice na nivou odjeljenja:

- a) jedno odjeljenje jedan asistent/ica;
- b) odjeljenje je inkluzivno;
- c) na osnovu potreba svih učenika unutar odjeljenja;
- d) na osnovu broja djece sa posebnim potrebama;
- e) na osnovu specifičnosti potreba djece sa posebnim potrebama;
- f) na osnovu potreba nastavnika.

Ko može biti asistent/ica u nastavi

Ko može biti asistent/ica u nastavi je vrlo važno pitanje. Iako se čini da to može raditi bilo ko, ipak se pokazalo da to mogu biti, **uz završenu dodatnu obuku**, oni koji su:

1. svršenici I ciklusa nastavničkih fakulteta/smjerova, (baccalaureate),
2. svršenici I ciklusa edukacijsko-rehabilitacijskih fakulteta, (baccalaureate),
3. svršenici II ciklusa nastavničkih fakulteta/smjerova, (magistar struke),
4. svršenici II ciklusa edukacijsko-rehabilitacijskih fakulteta, (magistar struke)
5. diplomanti nastavničkih fakulteta (predbolonjski studij).

- nastavnici/profesori razredne nastave,
- nastavnici/profesori predmetne nastave

- profesor pedagogije,
- edukator-rehabilitator,
- diplomirani psiholog.

Monitoring rada asistenata u nastavi

Formirati (inkluzivni/stručni) tim, koji bi obavljao ovaj posao, a sačinjavali bi ga:

- koordinator tima (pedagog ili nastavnik);
- nastavnik/ici,
- pedagog/pedagog-psiholog,
- roditelj,
- asistent/ica,
- psiholog,
- socijalna radnica,
- vanjski stručni saradnici.

U skladu sa potrebama i mogućnostima škole.

OBLAST RADA ASISTENATA / ASISTENTICA U NASTAVI

1. Podrška u pripremi realizacije i organizacije nastavnog procesa

Asistent/asistentica pruža podršku u pripremi realizacije nastavnog procesa nastavniku, omogućavajući razvoj potencijala, sposobnosti i vještina svakog djeteta.

- Pruža podršku nastavniku/nastavnici u stvaranju pozitivne klime unutar razreda i škole
- Olakšava pojašnjavanje i uvođenje novih pojmova, te daje dodatne upute djeci kojoj je to potrebno za realizaciju aktivnosti, te korištenje materijala.
- Pomaže učenicima/učenicama u radu u grupama ili samostalnom radu, unaprijed pripremajući materijale kako bi se efikasnije iskoristilo vrijeme za učenje.
- Upoznaje djecu sa dnevnim rasporedom aktivnosti, ciljevima i očekivanjima kako bi se osjećala kompetentno i što samostalnije.
- U radu sa djecom koristi različite materijale i pomagala.
- Učestvuje u planiranju različitih aktivnosti, koristeći svoja znanja o razvoju djeteta, a u cilju što aktivnijeg sudjelovanja učenika/učenica u odjeljenskim aktivnostima.
- Svojim kretanjem u razredu, pomaže učenicima/učenicama u izvršavanju zadataka,
- Pruža dovoljno vremena svakom djetetu da završi svoj zadatak i da u skladu sa svojom dinamikom prelazi na nove sadržaje.

Asistent/asistentica motivira učenike/ce pružajući podršku nastavnom osoblju u pripremi aktivnosti koje su usklađene sa potrebama i interesovanjima djeteta.

- Podstiče učenje i entuzijazam za učenje među vršnjacima
- Priprema materijale koji podstiču dječiji interes i pažnju,
- Pomaže nastavnom osoblju u organizaciji i realizaciji nastavnih i vannastavnih aktivnosti koje omogućavaju sticanje iskustava (izleti, posjete, posmatranje predmeta...)
- Ohrabruje djecu da aktivno sudjeluju u aktivnostima, te iznose svoje mišljenje i stavove.

2. Podrška djetetu u snalaženju u školskom okruženju

Asistent/asistentica olakšava snalaženje djeteta u školskom okruženju, te promovira razvoj stimulativnog okruženja za odgoj i obrazovanje i primjenu demokratskih principa u kojima se svako dijete osjeća prihvaćeno, sigurno i kompetentno.

- Promovira model okruženja koje uvažava potrebe i interesovanja svakog djeteta,
- Posjeduje vještine upravljanja izazovnim ponašanjem učenika/ca, te sudjeluje u izradi strategija za podršku,
- Pomaže djeci u izvršavanju dnevnog rasporeda aktivnosti (promjena kabineta, priprema za sat tjelesnog odgoja, rad u laboratoriju...)
- U suradnji sa nastavnicima podržava i po potrebi organizira smisleno korištenje školskog odmora za učenike/ce s ciljem uključivanja svakog djeteta
- Koristeći komunikacijske vještine, potiče interakciju među djecom, nastavnim i drugim osobljem, te promovira razvoj socijalnih kontakata
- Olakšava pristup IT, te korištenje biblioteke i drugih kabineta.

3. Individualizacija

Asistent/asistentica koristi znanja o karakteristikama i razvoju djece kako bi se svako dijete razvijalo u skladu sa sopstvenim potrebama, mogućnostima i interesovanjima, uz uvažavanje različitosti i ličnosti svakog djeteta.

- Poznaje, prati i dokumentuje različite karakteristike učenika, te specifičnosti posebnih potreba
- Posjeduje vještine prilagođavanja sadržaja predznanju i sposobnostima učenika/ca
- Pomaže u planiranju i korištenju metoda i strategija koje odgovaraju potrebama, te stilovima učenja i drugim karakteristikama djeteta

- Aktivno se zalaže za uključivanje svakog djeteta u aktivnosti prema njegovim sposobnostima, te pomaže djetetu da ispuni ciljeve učenja.

Asistent/asistentica promovira razvijanje empatije, te iskazivanje međusobnog poštovanja među učenicima/učenicama različitog kulturološkog, socijalnog, ekonomskog okruženja, te edukativnog statusa

- Pomaže nastavnom osoblju u promociji i realizaciji pozitivnih stavova prema različitostima bilo koje vrste
- Vlastitim primjerom ukazuje na pozitivne životne vrijednosti, te se zalaže za otvorene i demokratske škole, „škole koje uče i razvijaju se“
- U saradnji sa nastavnicima priprema i realizira aktivnosti koje ukazuju na probleme predrasuda i stereotipa u društvu, te podstiču na promišljanje i osobni razvoj među nastavnicima, roditeljima i učenicima.

4. Partnerstvo sa porodicom

Asistent/asistentica uspostavlja suradnički odnos sa roditeljima/starateljima uz uvažavanje uloge roditelja u odgoju i obrazovanju djeteta.

- Poznaje osnovne informacije o djetetu i porodičnom okruženju.
- Upoznaje porodicu sa svojim načinom rada, te je upoznat/upoznata sa ciljevima i očekivanjima roditelja
- U saradnji sa nastavnim kadrom daje upute roditeljima za aktivnosti sa djecom kod kuće kako bi se poboljšao proces učenja i usavršavanja vještina.
- Pruža informacije roditeljima/starateljima o napredovanju djeteta.
- Čuva informacije o djeci i porodici
- Informira i usmjerava roditelje na korištenje resursa u zajednici

5. Saradnja sa stručnjacima i zajednicom

Asistent/asistentica se stručno savjetuje sa stručnjacima koji rade edukacijsko-rehabilitacijske programe, te pružaju psihološko-pedagošku podršku.

- Redovno se savjetuje sa stručnjacima različitih profila u cilju povećanja svojih stručnih kompetencija
- Informira se o resursima u zajednici i uspostavlja saradnje sa udruženjima, savjetovalištim i centrima za socijalni rad, kada je to neophodno, a uz saglasnost i podršku menadžmenta škole i roditelja/staratelja.

6. Praćenje i dokumentovanje

Asistent/asistentica koristi različite metode za praćenje i dokumentovanje procesa napredovanja djeteta

- U saradnji sa nastavnikom/nastavnicom prikuplja radove učenika/učenice u učeničkom portfoliju.
- Portfolio daje na uvid porodicama, te traži povratnu informaciju.
- U duhu timskog rada, u saradnji sa nastavnikom prati učenički portfolio, koji se koristi za evaluaciju rada učenika, te ocjenjivanje nastavnog procesa.
- Pohvaljuje učenike za njihovo napredovanje, uz davanje jasne informacije šta je dijete dobro uradilo.

7. Stručno usavršavanje

Asistent/asistentica je kompetentan/na za pružanje podrške nastavniku u realizaciji nastavnog procesa, te kontinuirano unapređuje svoje stručne kompetencije

- Pohađa seminare i stručna usavršavanja koja podižu kvalitet nastave i rad sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama
- Upućen/upućena na saradnju i timski rad, te razmjenu znanja i iskustava
- Inicira različite aktivnosti u školi i van škole, koje povećavaju kompetentnost škole da odgovori na potrebe svakog djeteta.

EDUKACIJA ASISTENATA U NASTAVI

Usmjerena edukacija je preduvjet i osnova svakog (profesionalnog) rada. To se odnosi i na rad u inkluzivnim odjeljenjima, u ulozi asistenta u nastavi. Prije nego što asistent u nastavi bude uključen u rad u inkluzivnom odjeljenju, potrebno je da prođe edukaciju u trajanju od najmanje 50 sati obuke (predavanja, vježbe, zadaće) sa predavačima-stručnjacima iz oblasti pedagogije, specijalne pedagogije i psihologije i 50 sati prakse u inkluzivnom odjeljenju. Obavezne teme uključene u edukaciju asistenata u nastavi su:

1. Principi inkluzije i pravni okvir

U okviru ove teme polaznici edukacije će usvojiti znanja o osnovama inkluzije i inkluzivnog obrazovanja, pretpostavkama i njihovim principima. Poseban naglasak će biti stavljen na zakonsku regulativu u ovom području i pravo djeteta na obrazovanje. Asistentima u nastavi će biti dati argumenti za preispitivanje vlastitih stavova prema inkluziji, ali i njihovoj budućoj promociji inkluzije i inkluzivnog obrazovanja.

2. *Učenje o različitostima*

U okviru ove teme će se krenuti od stereotipa i predrasuda, kao važnih barijera kvalitetne provedbe inkluzije i inkluzivnog obrazovanja. Vrlo važno je i dovesti polaznike edukacije da razmišljaju i osvješčuju vlastite stereotipe i predrasude, te rade na njihovom smanjivanju i otklanjanju. Naglasak će biti stavljen, također, na korištenju adekvatne terminologije u ovom području. Osim toga, radit će se na njihovoj senzibilizaciji i razvijanju empatije, ali i davanju alata za senzibilizaciju djece, nastavnika, roditelja, itd. Asistentima u nastavi će biti dati argumenti za preispitivanje vlastitih stavova prema inkluziji i inkluzivnom obrazovanju, ali će biti i osnaženi za buduću promociju i zagovaranje inkluzije i inkluzivnog obrazovanja.

3. *Specifičnosti razvoja djece s posebnim potrebama u funkciji odgojno-obrazovnog rada*

Ova tema traži najveći broj sati u toku edukacije budućih asistenata u nastavi. U okviru nje, polaznici edukacije će se osnažiti u području specifičnosti razvoja djece s posebnim potrebama, ali znanjem koje će biti u funkciji njihovog budućeg rada u inkluzivnim odjeljenjima. Naglasak nije na jednostavnom opisu posebnih potreba, već kako specifičnosti djeteta iskoristiti i staviti u funkciju kvalitetnog odgojno-obrazovnog rada, tj. kako načine, stilove, metode..učenja i rada djeteta prepoznati i iskoristiti u radu. Osim toga, polaznici obuke će biti osnaženi sa primjenom različitih metoda i tehnika u radu s djecom s posebnim potrebama.

4. *Izrada funkcionalno-dinamičkog profila djeteta*

Opservacija ili posmatranje je jedna od mnogobrojnih metoda istraživanja, odnosno dijagnosticanja. Trebala bi se provoditi u odjeljenju koje dijete pohađa za vrijeme rada, u aktivnostima sa drugim učenicima, u procjeni učinaka učeničkih aktivnosti, za vrijeme razgovora s učenicima ili s njegovim roditeljima i slično. Opservacija prethodi davanju funkcionalne procjene i kreiranju funkcionalno-dinamičkog profila djeteta. Procjena nikada ne smije biti sama sebi svrha i razlog da se s djetetom ne radi. Ona mora imati svoju svrhu i omogućiti kreiranje funkcionalno-dinamičkog profila djeteta. Ova tema, dakle, omogućuje polaznicima edukacije da razumiju procese koji prethode stvaranju programa prilagođenog specifičnostima djeteta, te njihovoj važnosti u cjelokupnom odgojno-obrazovnom radu s djetetom. Asistenti u nastavi će imati znanja i vještine o realizaciji opservacije, procjeni djeteta, te kreiranju funkcionalno-dinamičkog profila djeteta.

5. *Izrada i realizacija programa prilagođenog potrebama djeteta*

Individualni plan i program je pisani, radni dokument. U njemu se opisuju potencijali i područja potreba nekog učenika, prilagođeni sadržaji, usluge koje je potrebno pružiti djetetu, ali i način na koji će se one ostvariti. IPP je baziran na detaljnoj procjeni učenikovih potencijala, interesa i potreba. Ima zadatak da govori i o progresu djeteta. Kreiranje, provedba i praćenje provedbe IPP-a se provodi timski. U okviru ove teme asistenti u nastavi će biti osposobljeni za kreiranje individualnog plana i programa za rad s djetetom s posebnim potrebama. Osim toga, biće osnaženi sa primjenom različitih tehnika prilikom realizacije IPP-a.

6. Upravljanje inkluzivnim odjeljenjem

Svrha ovog modula je upoznavanje nastavnog osoblja sa najznačajnijim područjima upravljanja razredom: prilagođavanje nastavnog sadržaja predznanju, interesovanjima i vještinama učenika kako bi se tako razvilo njihovo samopoštovanje i motivacija za učenje; razvoj poželjnog odnosa između nastavnog osoblja i učenika, kao i između vršnjaka; i funkcionalni pristup ometajućem ponašanju.

7. Partnerstvo obitelji i škole

Roditeljstvo je izuzetno složen, zahtjevan i težak „posao“. Kroz ovu temu, polaznici edukacije će dobiti znanja o tome kako funkcionira jedna obitelj kao sistem, kakav uticaj može imati rođenje djeteta na ostale članove obitelji, te da li se to razlikuje kada se rodi dijete s teškoćama u razvoju. Poseban naglasak će biti stavljen na dinamiku odnosa u obitelji s djecom s teškoćama u razvoju. U skladu sa tim, polaznici edukacije će se osnažiti u polju rada sa roditeljima, s posebnim osvrtom na kompetencije pri građenju partnerstva između obitelji i škole.

Preporučena literatura

1. Bach, H. (2005); Osnove posebne pedagogije; Zagreb: Educa
2. Bauer, A.M. & Shea, T.M. (1989); Teaching exceptional children in your classroom; Allyn and Bacon
3. Bećirović, S. (2004); Determinante inkluzivne edukacije; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
4. Bevanda, M. (2004); Od izopćenja i anatemiziranja do inkluzije – osvrt na povijesni pregled razvoja specijalnog školstva; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
5. Biondić, I. (1993); Integrativna pedagogija-Odgoj djece s posebnim potrebama; Zagreb: Školske novine
6. Booth, T.; Ainscow, M.; Black-Hawkins, K.; Vaughan, M. & Shaw, L. (2000); Index for Inclusion: developing learning and participation in schools; Centre for Studies on Inclusive Education
7. Cerić, H. i Alić, A. (2005); Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja; Zenica: Hijatus
8. Cerić, H. (2004); Kultura i odnos prema djeci s posebnim potrebama; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
9. Clark, C.; Dyson, A.; Millward, A. & Robson, S. (1999); Theories of Inclusion, Theories of Schools: deconstructing and reconstructing the “inclusive school”; British Educational Research Journal, Vol.25, No.2
10. Daniels, R.E. i Stafford, K. (2000); Stvaranje inkluzivnih učionica: uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne vrtiće; Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative Step by Step
11. Dautović, N. (2009); Inkluzivna kultura školske zajednice – Iskustva, potrebe i linija razvoja; Sarajevo: Udruženje: Život sa Down sindromom
12. Vesna V. i saradnici (2009); Sretna porodica-sretno dijete; Udruženje Život sa Down sindromom
13. Mensuda H. (2009); Down sindrom-Postupnik; Udruženje: Život sa Down sindromom
14. Dean, J. (1996); Managing Special Needs In the Primary School; London: Routledge
15. Dmitrović, P. (2004); Edukacija nastavnika za inkluzivno obrazovanje i vaspitanje; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
16. Dragojević, N. (2007); Prilagođavanje roditelja na ometenost djeteta: stvarnost ili mit u zborniku radova: Radovanović, D. (ur); Nove tendencije u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji
17. Đurđekanić, A. (2007); Drugačiji sam, pa šta?! Pančevo: Grafos international

18. Ehly, W.S.; Conoley, C.J. & Rosenthal, D. (1985); Working with Parents of Exceptional Children; St.Louis: Times Mirror/Mosby College Publishing
19. Eraković, T. (1990); Pokaži mi pa ću znati; Novi Sad
20. Ferek M. (2006), Hiperaktivni sanjari – drugačiji, lošiji, bolji, Zagreb, Nakladnik Buđenje
21. Fridrih, H.M. (2007); Ispratiti djecu u život; Sarajevo; Šahinpašić
22. Grupa autora, (2002), Hiperaktivno dijete – uznemireni roditelji i odgajatelji, Zagreb. Naklada Slap
23. Guberina-Abramović, D. (2008); Priručnik za rad s učenicima s posebnim potrebama integriranim u redovnu nastavu u osnovnoj školi; Zagreb: Školska knjiga
24. Hallahan, P.D. & Kauffman, M.J. (1978); Exceptional Children- Introduction to special education; Allyn and Bacon
25. Hrnjica, S. (2004); Škola po meri deteta, Priručnik za rad sa učenicima redovne škole ometenim u razvoju, Beograd
26. Ilić, M. (2009); Inkluzivna nastava; Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet
27. Ivanković, K. (2003); Downov sindrom u obitelji: Priručnik za roditelje i stručnjake; Zagreb: FoMa
28. Jensen, E. (2003); Različiti mozgovi, različiti učenici: kako doprijeti do onih do kojih se teško dopire; Zagreb: Educa
29. Johnsen, H.B. i Skjorten, D.M. (2001); Education – Special Needs Education; Oslo: Unipub forlag
30. Jones, J.J. i Ignelzi, C.S. (2000); Partnerstvo škole i porodice; Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative: Step by Step
31. Karna-Lin, E. (2003); Inkluzivno obrazovanje u svjetlu savremenih istraživanja; Obrazovanje odraslih, broj 3, Vol. 3.
32. Kirk, A.S. & Gallagher, J.J. (1989); Education Exceptional Children; Houghton Mifflin Company
33. Kivirauma, J. i Ruoho, K. (2006); Postići izvrsnost pomoću specijalnog obrazovanja/Excellence through special education; Naša škola, broj 35.; Sarajevo: Savez društava prosvjetnih radnika BiH
34. Kocijan Hercigonja, D; Buljan Flander, G. i Vučković, D. (1999); Hiperaktivno dijete – Uznemireni roditelji i odgajatelji; Jastrebarsko: Naklada Slap
35. Kordić M. (2007), Nastavnik u susretu sa zahtjevima prakse odgojno-obrazovne inkluzije, Obrazovanje odraslih ključ za XXI stoljeće, Sarajevo, 2007 (Vol. VII), broj 1, str. 59
36. Kordić, M. (2004); Različiti pristupi u zagovaranju individualizacije i inkluzije; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
37. Kostelnik, J.M; Onaga, E; Rohde, B. i Whiren, A. (2004); Djeca s posebnim potrebama; Priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje; Zagreb: Educa
38. L`Abata, L. & Curtis, L.T. (1975); Teaching the exceptional children; W.B. Saunders Company
39. Livajn, M. (2003); Svako dete je pametno na svoj način; Beograd: MOĆ KNJIGE

40. Marušić Hren, T. i Kondić, Lj. (2003); Iz tišine u zvuk: priručnik za roditelje djece oštećena sluha; Zagreb: Hrvatska verbotalna udruga
41. Mavrak, M. (2004); Rad s bolesnim djetetom u obrazovnoj inkluziji; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
42. Meyer, H. (2005); Što je dobra nastava? Zagreb: Erudita
43. Mijatović, A. (2000); Leksikon temeljnih pedagoških pojmova; Zagreb: Edip
44. Mildrum, K.N. (2000); Creativity Workshops in the Regular Classroom; Roeper Review, Vol.22 Issue 3, p162, 3p
45. Mittler, P. (2000); Working Towards Inclusive Education; David Fulton Publishers Ltd
46. Morse, W.C. (1981); Humanistic teaching for exceptional children: An Introduction to Special Education; New York: Syracuse University Press
47. Mustać, V. i Vicić, M. (1996); Rad s učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoj školi; Zagreb; Školska knjiga
48. Nikolić, G. (2007); Pravci razvoja obrazovanja i vaspitanja dece i učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju u zborniku radova: Radovanović, D. (ur); Nove tendencije u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji
49. Pašalić-Kreso, A. (2004); Geneza sazrijevanja ideje inkluzije ili inkluzija u funkciji smanjivanja neravnopravnosti u obrazovanju; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
50. Pašalić-Kreso, A. (2000); Rano učenje: ili učenje u funkciji uvećanja kapaciteta mozga; Sarajevo: Centar za obuku i obrazovne inicijative Step by Step
51. Pehar, L. (2004); Odgojni efekti inkluzije djece s poteškoćama u razvoju – analiza slučajeva; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu
52. Pepeljak, S; Begić, A. i Buljubašić, F. (ured) (2005); Put ka inkluzivnoj školi; Tuzla: OŠ „Simin Han“
53. Peterson, J. M. i Hiitie, M. M (2003); Inclusive Teaching, Creating Effective Schools for All Learners; Pearson Education, Inc.
54. Posokhova, I. (ured) (2000); Dislalija: Upute za sustavnu terapiju; Zagreb: Ostvarenje
55. Rangelov-Jusović, R. (2007); Od saradnje ka partnerstvu – Kako izgraditi partnerske odnose između vrtića, škole i porodice; Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative Step by Step
56. Richey, D.D. & Wheeler, J.J. (2000); Inclusive Early Childhood Education; New York: Delmar
57. Seligman, M. i Darling, B.R. (2007); Ordinary Families, Special Children; The Guilford Press
58. Sellin, B. (1998); Neću više biti zarobljen u sebi: poruke iz jednog autističnog zatvora; Zagreb: Udruga za autizam
59. Silov, M. (2003); Pedagogija; Velika Gorica: Persona
60. Silver, F.H.; Strong, W.R. & Perini, J.M. (2000); So Each May Learn: Integrating Learning Styles and Multiple Intelligences; Virginia: ASCD

61. Smajić, M. i Ibralić, F. (2005); Edukacijska procjena i intervencija u inkluzivnoj sredini: Put ka inkluzivnoj školi; JU OŠ „Simin Han“ Tuzla
62. Snowden, L.P. & Christian, G.L. (1999); Parenting the young gifted child: Supportive behaviors; Roeper Review, Vol.21 Issue 3
63. Stavrić, A. i Redžić, M. (2005); Autizam (priručnik za roditelje); Sarajevo: centar „Vladimir Nazor“
64. Suzić, N. (2008); Uvod u inkluziju; Banja Luka: XBS
65. Šefer, J; Maksić, S. i Joksimović, S. (ured) (2003); Uvažavanje različitosti i obrazovanje; Beograd: Čigoja štampa
66. Teele, S. (2000); Rainbows of Intelligence: Exploring How Students Learn; California: Corwin Press, Inc
67. Veljković, V. (2004); Praćenje efekata inkluzije u školskoj praksi u BiH; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPA i Filozofski fakultet u Sarajevu
68. Vučinić, V. i Eškirović, B. (2007); Rana intervencija – prvi korak na putu ka inkluziji osoba s oštećenjem vida razvoju u zborniku radova: Radovanović, D. (ur); Nove tendencije u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji
69. Vujović, M.; Stojaković, S.; Marjanović, D. & Stojković, N. (1992); Daroviti učenici: neke mogućnosti unapređivanja rada u razrednoj nastavi; Beograd: Nova prosveta
70. Vukajlović, M.B. (2004); Inkluzivno obrazovanje – Stavovi roditelja i nastavnika prema inkluzivnom obrazovanju; Banja Luka: IP Grafid
71. Vuković, D; Tomić Vrbić, I; Pucko, S. i Marciuš, S. (2007); Down sindrom – vodič za roditelje; ZagrebKerschoffset d.o.o.
72. Wade, B. & Moore, M. (1987); Special children, special needs: provision in ordinary classrooms; London: Robert Royce Ltd.
73. Winkel, R. (1996); Djeca koju je teško odgajati; Zagreb: Educa
74. Zbornik radova (2006); Individualizacija i inkluzija u obrazovanju; Sarajevo: CES Programme Finnish Co-operation in the Education Sector of Bosnia and Herzegovina
75. Zergollern-Čupak, Lj. (1998); Down sidrom – Iskustva i spoznaje; Zagreb: Centar za rehabilitaciju „Zagreb“
76. Zovko, G. (1996); Odgoj izuzetne djece; Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti: Katehetski salezijanski centar
77. Žolgar Jerković, I (2007); Značaj radnih navika za inkluzivno obrazovanje slepih i slabovidnih učenika u zborniku radova: Radovanović, D. (ur); Nove tendencije u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji

Udruženje Život sa Down sindromom, zajedno s roditeljima, izborilo se da dobije asistente u nastavi u školskoj 2010/2011. Asistenti u nastavi su raspoređeni u osnovnim školama i jednoj srednjoj školi, gdje moja kćerka pohađa nastavu. Pored moje kćerke postoje i druga djeca u ovoj školi kojima je potrebna pomoć asistenta.

Ovo je od životne važnosti za našu djecu jer je neophodna pomoć asistenta u nastavi. Kao roditelj, smatram da je neophodno da se ovaj projekat realizuje u budućnosti za dobrobit kako naše djece, tako i budućih naraštaja. Nadam se da će društvo prepoznati vrijednosti i potrebe ovog projekta, jer djeca s posebnim potrebama moraju i mogu biti korisni članovi društva, a ne teret. Bitno je da Ministarstvo obrazovanja kantona Sarajevo dozvoli trajno rješenje projekta, jer asistenti trebaju pripomoći školskom kadru.

Bosna i Hercegovina treba da teži ka savremenoj državi, a projekt je početak cilja kojem težimo.

Jelena Pejičić, mama

Asistent u odjeljenju pruža veliku podršku svim učenicima, a posebno djeci s posebnim potrebama. Veliki značaj ovog projekta je i to što djeca lakše usvajaju znanje i socijalne vještine. Jedna od vrijednosti ovog projekta je povećana motiviranost kod svih učenika, a posebno djece s PP. Kroz ovakav projekt učitelji i asistenti odvajaju više vremena za učenje novih vještina i primjenu istih u različitim situacijama jer se nastava lakše i produktivnije odvija.

Kroz veću upotrebu didaktičkog materijala primjećeno je veće i lakše usvajanje znanja svih učenika, a najviše učenika s posebnim potrebama.

Nedžmija Omeragić, učiteljica

Kao roditelj, veoma sam se trudila da pripremim svoje dijete za redovnu školu. Međutim, priprema djeteta za redovnu školu, priprema učiteljice za rad u inkluzivnom razredu, na kraju i priprema škole, sve je to dio jedne veće slagalice kojoj nedostaje jedan krupan dio – a to su asistenti u nastavi.

Tek s uključenjem asistenata u inkluzivni razred može se govoriti o uspješnosti inkluzivnog obrazovanja, a ja, kao roditelj, mogu biti sigurna da moje dijete dobija najbolje moguće obrazovanje, kao i ostala djeca u razredu. U to sam se imala prilike i lično uvjeriti tokom trajanja ovog projekta, kada je asistentica bila svaki dan u razredu.

Ako želimo da inkluzija kao najhumaniji način obrazovanja zaživi, asistenti su nam potrebni kao hljeb!

Maida Agić, mama

